

УДК 343.412

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2023.19.43>

О. В. Степаненко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

СОЦІАЛЬНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Враховуючи «молодий вік» Кримінальний кодекс України ніяк не можна назвати стабільним. Підтвердженням зазначеного є статистичні дані, адже станом на 20 серпня 2020 року до Кодексу було внесено 1088 змін та доповнень, з них – 222 зміни та доповнення до Загальної частини КК і 856 – до Особливої частини. Багато положень Кодексу змінювалися неодноразово, а деякі статті – навіть 8-10 разів [1].

Поряд з цим, розуміємо, що внесення змін до КК України неминує. Кримінальне законодавство повинно реагувати на зміни, які відбуваються в політичних, соціально-економічних та інших сферах життя суспільства і держави та своєчасно відповідати на нові суспільно небезпечні виклики з боку злочинного середовища [2]. При цьому погоджуємось з Ю.Ю. Коломієць, що український законодавець налаштований дуже серйозно щодо реформування кримінально-правових норм під впливом політики євроінтеграції [3, с. 187].

До 11 січня 2019 року, за домашнє насильство була передбачена лише адміністративна відповідальність відповідно до ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Щоб відповісти на питання про доцільність існування саме кримінально-правової відповідальності за домашнє насильство, варто зупинитися на підставах, сукупність яких має свідчити на користь існування самостійної статті про кримінальну відповідальність за вказане діяння.

Під соціальною обумовленістю криміналізації діяння слід розуміти причинно-на-

слідковий зв'язок між цим діянням та його достатньо істотним негативним впливом на суспільні відносини, у результаті чого законодавець має підстави для включення такого діяння до переліку суспільно небезпечних, тобто для його криміналізації. Криміналізація є соціальною необхідністю та важливою для суспільства в конкретний період його розвитку. У протилежному випадку криміналізація є зловживанням, необдуманим, нічим не обґрунтованим рішенням законодавця, яке додатковий раз обмежує права та свободи своїх громадян [4, с.334].

Питанням підстав криміналізації присвячено чимало досліджень, як вітчизняних так і зарубіжних учених, однак і сьогодні немає єдності серед них як щодо змісту даної категорії, так щодо використовуваної при цьому єдиної термінології.

Традиційно в науковій літературі до підстав кримінально-правової заборони відноситься: «1) суспільна безпека, яка охоплюється наявністю достатньо серйозної матеріальної або моральної шкоди, заподіяваної потерпілим; 2) типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня суспільної небезпеки та страху населення перед злочинністю; 3) динаміка суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому було б бажаним враховувати, що кримінальна репресія – крайня форма протидії найнебезпечнішим формам девіантної поведінки; 5) врахування можливостей сис-

теми кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхня складова – наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; б) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації» [5].

Ключове значення серед підстав займає суспільна небезпечність. Суспільна небезпечність – це властивість, притаманна кримінальному правопорушенню, яка полягає в тому, що таке правопорушення спричиняє тяжку шкоду існуючому в суспільстві правопорядку або ставить правопорядок під загрозу заподіяння такої шкоди [6]. Суспільна небезпека домашнього насильства полягає в тому, що воно має негативний вплив не тільки на потерпілу особу, а також на сім'ю та суспільство в цілому. Потерпілі від домашнього насильства можуть страждати від фізичних та психологічних наслідків таких дій, включаючи травми, страх, депресію, тривогу та низьку самооцінку. Крім того, домашнє насильство може призвести до соціальної ізоляції жертви, втрати робочих місць, проблем зі здоров'ям та злочинності. Крім того, домашнє насильство може поширюватися на дітей, що призводить до порушення їхнього фізичного та емоційного здоров'я, а також до негативних наслідків у майбутньому.

Домашнє насильство також може мати наслідки для суспільства в цілому. Наприклад, воно може призводити до збільшення витрат на охорону здоров'я, правоохоронні органи та соціальну підтримку жертв. Крім того, домашнє насильство може призводити до зменшення продуктивності праці, зростання кримінальності та загальної недовіри до суспільства.

Суспільна небезпека домашнього насильства проявляється на кількох рівнях:

– сімейний рівень: домашнє насильство може викликати фізичну та психологічну травму для всіх членів сім'ї, особливо дітей. Це може вплинути на їх психічний розвиток, самоповагу, може спричинити розлад у родинних відносинах і вплинути на їх соціальну адаптацію.

– міжособистісний рівень: домашнє насильство може призвести до посилення насильства в інших взаємовідносинах. Наприклад, людина, яка є потерпілою від домашнього насильства, може стати агресором у стосунках з іншими людьми.

– соціальний рівень: домашнє насильство може вплинути на соціальну стабільність і зменшити довіру до суспільства. Воно може викликати страх і незахищеність серед жертв і суспільства в цілому.

– економічний рівень: домашнє насильство може призвести до втрати робочих місць, втрати доходу, а також до збільшення витрат на охорону здоров'я та правоохоронні органи.

– юридичний рівень: відсутність ефективної реакції на домашнє насильство може викликати відчуття беззахисності і безправ'я серед потерпілих.

Наступною підставою є відносна поширеність діянь та їх типовість. Характеристика даної підстави полягає в тому, що діяння, які визначаються кримінально-протиправними повинні бути відносно поширеними. Відносність в даному аспекті має важливе значення, адже якщо діяння має небезпечний характер і при цьому є масовим (наприклад, пияцтво, жебрацтво та ін.), криміналізація його буде практично неможливою. Причиною цього являється якраз і велика поширеність такого діяння.

За офіційними даними Національної поліції України у 2022 році надійшло 244 381 звернення з приводу фактів домашнього насильства, що є на 40% більше, ніж у попередньому році (144 394) та на 15% більше, ніж у 2020 році (208 748) і на 41% більше, ніж у 2019 році (141 814) [7].

Отримана статистика показує, що домашнє насильство в Україні під час воєнного стану не втратило своєї актуальності, немає сумніву щодо поширеності цієї проблеми у суспільстві. Є позиція, що збройний конфлікт загострює проблему насильства, оскільки агресія, зміна звичного ритму життя, необхідність пристосовуватись до нових обставин життя

можуть бути тими факторами, які впливають на вчинення домашнього насильства [7].

За інформацією Національної поліції України, у 2022 році зареєстровано 2080 кримінальних проваджень, що всього лиш на 17% менше від зареєстрованих кримінальних проваджень у 2021 році (2500) та на 32% менше, ніж у 2020 році. Статистика щодо відкритих кримінальних проваджень за ст. 126-1 Кримінального кодексу України у 2022 році докорінно не змінилася у порівнянні з попередніми роками [7].

Директорка департаменту Національних гарячих ліній та соціальної допомоги цієї громадської організації ГО «Ла Страда-Україна» А.Кривуляк відповідаючи на питання яким чином війна позначається на домашньому насильстві вказує, що «після демобілізації наших військових, які брали участь в АТО/ООС на Донбасі, ми побачили стрімке зростання домашнього насильства в їхніх сім'ях. Такий саме посттравматичний синдром можуть мати і демобілізовані після повномасштабної війни. Психоемоційний стан непростий і в тих українських родинах, члени яких сьогодні не перебувають на передовій, там теж може загостритися домашнє насильство» [8].

Зазначене вище досить пісно пов'язане з наступною досить важливою підставою криміналізації є динаміка суспільно небезпечних діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують. Дана підстава являється кримінологічною і в рамках якої, встановлюються причини суспільно небезпечних діянь, що характеризують джерело кримінально-протиправної поведінки. Визначення причин суспільно небезпечних діянь, які підлягають криміналізації, має важливе значення як для правильного встановлення кримінально-правової заборони, так і визначення її меж.

Домашнє насильство є досить серйозним порушенням прав людини та загрозою її життю, здоров'ю та гідності. Існує чимало засобів для запобігання домашнього насильства:

– профілактична робота з сім'ями та запобігання насильства шляхом роз'яснювальної роботи щодо неприпустимості таких дій;

– розробка та впровадження програм з запобігання домашнього насильства в установах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, правоохоронних органах;

– розробка та впровадження механізмів реакції на звернення постраждалих від домашнього насильства;

– забезпечення доступу до кваліфікованої правової та психологічної допомоги потерпілим від домашнього насильства;

– підвищення свідомості суспільства щодо проблеми домашнього насильства через проведення інформаційно-освітньої роботи, медійних компаній та інших заходів.

Всі ці засоби спрямовані на зменшення випадків домашнього насильства та забезпечення захисту потерпілих від домашнього насильства. Однак, як показує попередній досвід, хоча зазначені превентивні заходи є важливими, їх недостатньо для протидії цьому явищу.

Сьогодні виділяють такі чинники, що призводять до прояву домашнього насильства: «– соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві, пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки); – економічні (матеріальні нестатки, відсутність гідних умов життя поряд із відсутністю умов для працевлаштування, заробляння грошей, економічна залежність, безробіття); – психологічні (стереотипи поведінки); – педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової); – соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини); – правові (ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї як до власності через відсутність правової свідомості); – політичні (прихильність до

гендерних стереотипів, недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності, увага до материнства і дитинства, а не сім'ї в цілому, брак уваги до батьківства, чоловіків); – соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів, алкоголізм, наркоманія, агресія тощо); – фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій, прийом збуджувальних ліків, хвороби нервової системи тощо)»[9]; «військово-політичні – в умовах повномасштабного вторгнення, зміщуються пріоритети щодо першочергових проблем, що потребують термінового реагування, у зв'язку з цим проблеми, пов'язані з домашнім насильством відходять на другий план» [10, с. 64].

Вищезазначені причини мають психологічне спрямування, а от що стосується правових, то тут мова йде про усвідомлення безкарності свої дії та можливості уникнути покарання.

Також науковці зазначають, що «недоліки правозастосовної і правоохоронної діяльності, відсутність чіткого законодавчого регулювання основних питань протидії насильницькій злочинності в сім'ї, сприяють формуванню стійких позицій правового нігілізму» [10, с. 60].

Враховуючи зазначене досить важливим кроком стало встановлення юридичної відповідальності за домашнє насильство 15 травня 2003 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису», яким Кодексу України про адміністративні правопорушення було доповнено статтею 173-2 «Стаття 173-2. Вчинення насильства в сім'ї або невиконання захисного припису». Слід зауважити, що в дану статтю були внесені декілька разів зміни і сьогодні вона має назву «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування». Передбачення адміністративної відповідальності за домашнє насильство стало важливим кроком на шляху протидії домашнього насильства, але не достатнім. В науковій літературі з даного приводу зазначається, що особи що вчиняють домашнє насильство можуть бути притягнуті до адміністративної, цивільно-правової чи кримінальної відповідальності, але інколи, нажалює все частіше, адміністративної чи цивільно-правової відповідальності може бути не достатньо [11, с. 192-193].

Криміналізація домашнього насильства, якраз і є підтвердження того, що в деяких випадках, нічого не залишається, окрім встановлення кримінальної відповідальності до осіб, які вчиняють такі діяння. Адже, як показує практика, застосування інших заходів - моральних, адміністративних та інші, не дають бажаного результату.

Встановлення кримінальної відповідальності передбачає більш серйозні наслідки для винних осіб, що може знизити ризик повторення правопорушення. Також, наявність саме кримінальної відповідальності за домашнє насильство створює ефективний і стримуючий ефект на осіб, які скоюють домашнє насильство, і може допомогти зменшити його поширеність. Також, кримінальна відповідальність дає можливість потерпілим отримати належний захист і компенсацію за заподіяну шкоду. Також, саме кримінальна відповідальність створює можливість для держави застосовувати різноманітні заходи.

При цьому, ми переконані що виключно примусовими заходами неефективно протидіяти проявам домашнього насильства, тільки системне застосування різноманітних заходів, про які вказували вище, може дати ефективні результати.

Ще однією з підстав криміналізації є наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони. При здійсненні криміналізації необхідно враховувати

як правові можливості так і про матеріальні ресурси для успішної реалізації кримінально-правової заборони.

У 2021 році було Кабінетом міністрів України було затверджено «Державну соціальну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року». Відповідно до вказаної програми кожен рік передбачено проходження 125 особами психологічної програми підготовки суддів, прокурорів, адвокатів, слідчих по реалізації норм права в інтересах постраждалої дитини з урахуванням міжнародних стандартів та рекомендацій. Запроваджено заходи забезпечення індивідуального підходу до допиту дітей незалежно від їх статусу у кримінальному провадженні. Передбачено залучення бізнесу в розбудову системи запобігання та протидії насильству та/або насильству за ознакою статі, в тому числі запобігання насильству в трудових колективах, як частини корпоративної соціальної відповідальності. Планується, що програма забезпечить створення системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях з врахуванням стандартів Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Орієнтовний обсяг видатків, передбачених на реалізацію державної програми протягом 2021–2025 років, становитиме: з державного бюджету – 833 083,7 тис. грн, з місцевих бюджетів – 391 180,9 тис. грн, з інших джерел – 102,0 тис. грн. [12].

Зазначене свідчить про спрямованість державної політики в цьому напрямку. Навіть враховуючи скрутне економічне становище в державі, виділяються значні кошти для запобігання та протидії домашньому насильству.

Також важливо при здійсненні криміналізації враховувати соціально-економічні підстави. Вирішальним при їх аналізі є той факт, що з одного боку кримінально-правові засоби здійснюють сильніший вплив чим засоби, які

передбачені іншими галузями права. Однак, одночасно така «сила» несе в собі і значну небезпеку. З даного аспекту важливо зауважити, що встановлення відповідальності за домашнє насильство не є втручання в особисту сферу життя особи, адже домашнє насильство вже давно перестало бути допустимим явищем. Домашнє насильство не може бути розглянуте як приватна справа, оскільки його наслідки виходять за межі приватної сфери і мають важливі соціальні, правові та етичні аспекти. При цьому, відношення до домашнього насильства як приватної справи може посилювати стереотипи та культурні норми, які толерують насильство в сім'ї, що є неприпустимим.

Важливе значення серед підстав криміналізації відведено соціально-психологічним. Аналізуючи такі підстави П. Л. Фріс пише, що кримінальний закон повинен як найповніше відповідати правовому менталітету народу і враховуватись при вирішенні питання про криміналізацію. Вчений додає, що при не врахуванні підстав даної групи норми кримінального закону не діятимуть або діятимуть тільки завдяки державному примусу, не виконуватимуть свої функції [6].

Н.А. Стасюк визначаючи періоди розвитку криміналізації домашнього насильства зазначає, що починаючи з другої половини XVIII з'являються перші правові норми направлені на захист сімейних, родинних, шлюбних чи близьких відносин від насильства. Наприклад, була передбачена кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з боку дітей по відношенню до батьків, так і з боку батьків по відношенню до своїх дітей. Надалі, в період від створення радянських соціалістичних республік та до 1960 року був зроблений крок назад, адже було вилучено статті, що стосуються кримінальної відповідальності за можливі випадки вчинення насильства по відношенню до вразливих членів сім'ї (жінки, діти, особи похилого віку). Ну і період починаючи з 1960 року і до сьогодення характеризується усвідомленням важливості охо-

рони та захисту сімейно-родинних відносин [10, с. 62-63]. Таким чином криміналізуючи домашнє насильство законодавець врахував історичний чинник та тенденцій розвитку кримінального права. Адже так важливо, щоб норми кримінального закону віддзеркалювали ті закономірності та тенденції, які характерні як для даного часу та місця, та враховували загальний напрямок розвитку кримінального права.

Крім того, кількість громадських організацій та заходів, які присвячені протидії домашньому насильству є свідченням того, що ця тема є досить важливою у сучасному українському суспільстві.

Також в науковій літературі виправдано зазначають про порівняльно-правовий чинник соціальної обумовленості криміналізації, який полягає у встановленні міжнародних зобов'язань України у сфері протидії домашньому насильству та аналізу зарубіжного досвіду у вирішенні даного питання.

Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію 20 червня 2022 року. У Конвенції

наголошується на необхідності криміналізації фізичного, психологічного насильства, переслідування жертви, примушування до вступу в шлюб, каліцтво жіночих статевих органів та ряд інших діянь, скоюваних проти жінок. Важливим є той факт, що Конвенція діє як у мирний час, так і в ситуаціях збройного конфлікту. Таким чином криміналізувавши домашнє насильство Україна виконує взяті на себе міжнародні зобов'язання.

Проведений аналіз дає можливість зробити висновок, що існували та існують всі необхідні передумови та підстави для криміналізації домашнього насильства у вітчизняному кримінальному законодавстві, а саме: суспільна небезпечність такого діяння; його типовість і достатня поширеність; необхідність впливу на нього, серед інших, кримінально-правовими заходами; наявні матеріальні ресурси для реалізації кримінально-правової заборони; співвіднесено позитивні і негативні наслідки криміналізації; враховано історичний чинник та тенденцій розвитку кримінального права; виконано міжнародні зобов'язання.

Анотація

Стаття присвячена аналізу соціальної обумовленості криміналізації домашнього насильства. Вказано, що суспільна небезпека домашнього насильства проявляється на кількох рівнях: сімейний рівень (домашнє насильство може викликати фізичну та психологічну травму для всіх членів сім'ї, особливо дітей. Це може вплинути на їх психічний розвиток, самоповагу, може спричинити розлад у родинних відносинах і вплинути на їх соціальну адаптацію); міжособистісний рівень (домашнє насильство може призвести до посилення насильства в інших взаємовідносинах. Наприклад, людина, яка є потерпілою від домашнього насильства, може стати агресором у стосунках з іншими людьми); соціальний рівень (домашнє насильство може вплинути на соціальну стабільність і зменшити довіру до суспільства. Воно може викликати страх і незахищеність серед жертв і суспільства в цілому); економічний рівень (домашнє насильство може призвести до втрати робочих місць, втрати доходу, а також до збільшення витрат на охорону здоров'я та правоохоронні органи); юридичний рівень (відсутність ефективної реакції на домашнє насильство може викликати відчуття незахищеності і безправ'я серед потерпілих). Зроблено висновок, що існували та існують всі необхідні передумови та підстави для криміналізації домашнього насильства у вітчизняному кримінальному законодавстві, а саме: суспільна небезпечність такого діяння; його типовість і достатня поширеність; необхідність впливу на нього, серед інших, кримінально-правовими заходами; наявні матеріальні ресурси для реалізації кримінально-правової заборони; співвіднесено позитивні і негативні наслідки криміналізації; враховано історичний чинник та тенденцій розвитку кримінального права; виконано міжнародні зобов'язання.

Ключові слова: домашнє насильство, криміналізація домашнього насильства, суспільна небезпека домашнього насильства.

Stepanenko O. V. Social condition of domestic violence criminalization

The article analyzes the social conditionality of the criminalization of domestic violence. It is indicated that the public danger of domestic violence manifests itself at several levels: family level (domestic violence can cause physical and psychological trauma for all family members, especially children. This can affect their mental development, self-esteem, can lead to frustration in family relationships and affect their social adaptation); interpersonal level (domestic violence can lead to increased violence in other relationships. For example, a person who has suffered from domestic violence may become an aggressor in relationships with other people); social level (domestic violence can affect social stability and reduce trust in society. It can cause fear and insecurity among victims and society as a whole); economic level (domestic violence can lead to job loss, loss of income, and increased health care and law enforcement costs); legal level (lack of an effective response to domestic violence can cause a feeling of defenselessness and disempowerment among the victims). It is concluded that there were and are all the necessary prerequisites and grounds for the criminalization of domestic violence in domestic criminal law, namely: the public danger of such an act; its typicality and sufficient prevalence; the need to influence it, among other things, by criminal law measures; available material resources for the implementation of the criminal law prohibition; positive and negative consequences of criminalization are correlated; the historical factor and trends in the development of criminal law are taken into account; to fulfill international obligations.

Key words: domestic violence, criminalization of domestic violence, social danger of domestic violence.

Список використаних джерел:

1. Концепція реформування кримінального законодавства України URL: <https://newcriminalcode.org.ua/concept>
2. Тацій В.Я. Десять років чинності Кримінального кодексу України: здобутки та шляхи вдосконалення. 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.- практ. конф., (13–14 жовт. 2011 р.). Х.: Право, 2011. С. 29-34.
3. Коломієць Ю. Ю. Вплив революційних ідей українського законодавця на зміст та форму кримінального закону. Правове життя сучасної України : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.). Одеса, : ВД «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 187–190.
4. Залеська А. С. Соціальна обумовленість криміналізації порушення права на отримання освіти в Україні. *Форум права*. 2012. № 1. С. 334-338.
5. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08. О., 2007. 199 с.
6. Фріс П. Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 19-28.
7. Чи втратило домашнє насильство свою актуальність в умовах воєнного стану? URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-vtratilo-domashne-nasilstvo-svoyu-aktualnist-v-umovah-voennogo-stanu-.html>
8. Війна не скасовує потребу протидіяти домашньому насильству. Думка експерта. Юридичні новини України. Lexinform. 2022. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/vijna-neskasovuye-potrebu-protydiyaty-domashnomu-nasyilstvu/>
9. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України /Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброта Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. 246 с.

10. Стасюк Н.А. Кримінологічна характеристика домашнього насильства : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00. К., 2022. 173 с.
11. Драгоненко А.О. Соціальна обумовленість норм про кримінальну відповідальність за домашнє насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 3. 2022. С. 190-193.
12. Уряд затвердив Державну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року URL:<https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-derzhavnu-programu-zapobigannya-ta-protidiyi-domashnomu-nasilstvu-ta-nasilstvu-za-oznakoju-stati-na-period-do-2025-roku>
13. Чайка В.В. Соціальна обумовленість криміналізації насильства в родині. *Молодий вчений*. 2018. № 4(1). С. 104-107.